

HØGSKOLEN I HARSTAD

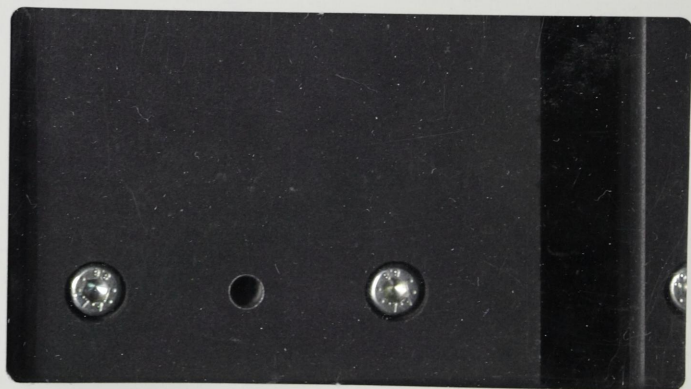
Skriftserie

Krig, oppgjør og nasjonal konsensus

*- Etterkrigsoppgjørenes sosiale virkninger
i Nederland, Danmark og Norge*

Baard Borge

HiH Skriftserie 1997/15 - Harstad College

Titel/Title
Krig, oppgjør og nasjonal konsensus. Etterkrigsoppgjøret og dets sosiale virkninger i Nederland, Danmark og Norge.

Forfatter/Author
Baard Borge

Avdeling/Department
Avt. for etnologi- og samfunnsfag

Prosjekt/Project
Prosjekt om etterkrigsoppgjøret og dets sosiale virkninger i Nederland, Danmark og Norge.

Sammenheng/Abstract
Tema for forskningsprosjektet er etterkrigsoppgjøret og dets sosiale virkninger i samarbeidsfolk i henholdsvis Norge, Danmark og Nederland etter 2. verdenskrig. I 1945 i etterkrigsoppgjøret dreier seg om å finne ut hvordan samarbeidsfolkene ble behandlet i etterkrigsoppgjøret. Men samarbeidsfolkene ble også behandlet som kriminelle i etterkrigsoppgjøret. I etterkrigsoppgjøret har det vært en tendens til å bli utsluttet og diskriminert. Samarbeidsfolkene vil i dette prosjektet bli behandlet som kriminelle barn, de såkalt NS-barn. Prosjektet skal gjennom en analyse av etterkrigsoppgjøret og dets sosiale virkninger i etterkrigsoppgjøret. Landet i oppgjøret har fått en tendens til å bli utsluttet og diskriminert. Det betyr at det blir utsluttet fra samarbeidsfolk, men i etterkrigsoppgjøret blir de behandlet som kriminelle barn. Dette er et tema som er viktig for etterkrigsoppgjøret og dets sosiale virkninger i etterkrigsoppgjøret.

Krig, oppgjør og nasjonal konsensus

- Etterkrigsoppgjørets sosiale virkninger i Nederland, Danmark og Norge

Baard Borge

HiH Skriftserie 1997/15 - Harstad College

NBR-Depotbiblioteket
Postboks 278, N-8601 MO I RANA
Fax: 75 12 13 00 - Tlf.: 75 12 11 65
E-post: depot@nbr.no

Tittel/Title		Nummer/Number
Krig, oppgjør og nasjonal konsensus. Etterkrigsoppgjørenes sosiale virkninger i Nederland, Danmark og Norge.		1997/15
		Sider/Pages
18		
Forfatter/Author Baard Borge		
Avdeling/Department	Prosjekt/Project	
Avd. for økonomi- og samfunnsfag	Prosjektbeskrivelse til dr.polit-studiet ved Institutt for sammenliknende politikk, Univ. i Bergen.	
Sammendrag/Abstract		
<p>Tema for forskningsprosjektet er sosiale virkninger av de rettslige oppgjørene med nazister og samarbeidsfolk i henholdsvis Norge, Danmark og Nederland etter tysk okkupasjon 1940-1945. Undersøkelsen dreier seg om hvordan nasjonal politikk slår inn i uformelle sider ved innbyggernes sosiale liv. Med sosiale virkninger menes problemene de dømte og deres familier i etterkrigstiden har hatt med å bli integrert i samfunnslivet igjen. Mange har opplevd å bli utestengt og diskriminert i arbeidsliv, skole og nabolag. De sosiale konsekvensene av rettsoppgjørene vil i dette prosjektet bli studert gjennom å sette fokus på erfaringene til de dømtes barn, de såkalte NS-barna.</p> <p>Prosjektet skal gjennom en komparativ tilnærming undersøke hypoteser om at de sosiale følgenes form, styrke og varighet har variert betydelig de tre landene i mellom, til tross for at oppgjørsprosessene deres ytre sett hadde mye til felles. Det antas i første rekke at det <i>norske</i> Landssvikoppgjøret har fått sterke og langvarige sosiale konsekvenser. Videre antas det at de tilsvarende virkningene i <i>Danmark</i> viser større likhet med norske forhold enn <i>Nederland</i>, der det tilsynelatende fant sted en hurtigere og mer vellykket sosial integrering av tidligere samarbeidsfolk, enn i de to andre landene som studeres. En viktig årsak til variasjonen mellom land antas å være at oppgjørene i ulik grad kan tilskrives betydning for etableringen av nasjonal konsensus i etterkrigstiden. Prosjektet tar sikte på å samle inn egne data i en kryssnasjonal spørreundersøkelse. Datainnsamlingen og analysearbeidet vil bli gjort i samarbeid med forskere i hvert av de to andre landene som omfattes av studien.</p> <p>Rapporten er godkjent som opptak til Dr.gradsprogram ved Universitetet i Bergen, institutt for sammenliknende politikk.</p>		
Stikkord	rettsoppgjør, nasjonal konsensus,	Key Words
ISBN	82 - 453 -0084 -5	ISSN
		0807 - 2698

«Krig, oppgjør og nasjonal konsensus. Etterkrigsoppgjørenes sosiale virkninger i Nederland, Danmark og Norge.» Av Baard Borge, Høgskolen i Harstad.

Innledning

Tema for forskningsprosjektet som beskrives i det følgende er sosiale virkninger av de rettslige oppgjørene¹ med nazister og samarbeidsfolk i henholdsvis Norge, Danmark og Nederland etter tysk okkupasjon 1940-1945. Undersøkelsen dreier seg om hvordan nasjonal politikk slår inn i uformelle sider ved innbyggernes sosiale liv. Med sosiale virkninger menes problemene de dømte og deres familier i etterkrigstiden har hatt med å bli integrert i samfunnslivet igjen. Mange har opplevd å bli utestengt og diskriminert i arbeidsliv, skole og nabolag². De sosiale konsekvensene av rettsoppgjørene vil i dette prosjektet bli studert gjennom å sette fokus på erfaringene til de dømtes barn, de såkalte NS-barna.

Prosjektet skal gjennom en komparativ tilnærming undersøke hypoteser om at de sosiale følgenes form, styrke og varighet har variert betydelig de tre landene i mellom, til tross for at oppgjørsprosessene deres ytre sett hadde mye til felles. Det antas i første rekke at det norske Landssvikoppgjøret har fått sterke og langvarige sosiale konsekvenser. Videre antas det at de tilsvarende virkningene i *Danmark* viser større likhet med norske forhold enn *Nederland*, der det tilsynelatende fant sted en hurtigere og mer vellykket sosial integrering av tidligere samarbeidsfolk, enn i de to andre landene som studeres. En viktig årsak til variasjonen mellom land antas å være at oppgjørene i ulik grad kan tilskrives betydning for etableringen av nasjonal konsensus i etterkrigstiden. Prosjektet tar sikte på å samle inn egne data i en kryssnasjonal spørreundersøkelse. Datainnsamlingen og analysearbeidet vil bli gjort i samarbeid med forskere i hvert av de to andre landene som omfattes av studien³.

¹ Begrepet rettsoppgjør brukes vanligvis om dommene over kollaboratører, mens ordet utrenskning betegner avskjedigelse og andre former for utestengning av «unasjonale» personer fra samfunnet (Tamm 1985:702-3).

² Berge Furre har skildret den sosiale tilleggsstraffen som «...stengte arbeidsplassar, husvera dei ikkje kunne få...ungar som kom heim frå skulen med sundrive klede og naseblod...» (Furre 1995).

³ Fra Nederland vil professor Peter Romijn ved Universitetet i Amsterdam bistå prosjektet med råd og veiledning. Romijn publiserte i 1989 en dr.avhandling om det nederlandske oppjøret. Fra Danmark har professor Claus Bryld ved Universitetet i Roskilde sagt seg interessert i å være forskningskontakt for dette prosjektet. Bryld har publisert en rekke arbeider om det danske rettsoppgjøret, blant annet boken «Hvilken befrielse» (1995), om hans egen oppvekst som NS-barn.

Rettsoppgjørene i Europa

Våren 1945 var de tyske okkupasjonene i Vest-Europa over, og de frigjorte lands myndigheter satte i verk strafferettslige tiltak mot personer mistenkt for å ha samarbeidet med okkupanten. Etterkrigsoppgjørene kan ses som viktige sosiale og politiske begivenheter, ikke minst på grunn av omfanget de fikk. Hundretusener ble internert, tiltalt og dømt.

Innen 1960 var de forræderidømte i både Nederland, Danmark og Norge med få unntak blitt løslatt, men oppgjørene var ikke overstått med dette. De satte spor etter seg i samfunnslivet, og kastet skygger inn i etterkrigstiden, i noen tilfeller helt inn i vår tid. En årsak til langtidsvirkningene er at oppgjørene rammet en så vid personkrets, men en kanskje enda viktigere forklaring er at det knyttet seg så sterke følelser til oppgjørene (jfr Andenæs 1979:230). Fenomenet kollaborasjon vekker nasjonale følelser i okkuperte lands befolkninger, fordi samarbeidsfolk i sine landsmenns øyne setter seg utenfor det nasjonale skjebnefelleskapet. Samtidig er det likevel grunn til å tro at slike følelser er kontekstavhengige, de opptrer med forskjellig innhold, og kan ha ulik intensitet. Vi skal komme tilbake til hvordan følelsesaspektet kan variere, og hvordan dette kan påvirke virkningene etterkrigsoppgjørene fikk.

Komparativ tilnærming

Prosjektet tar sikte på å studere rettsoppgjørenes sosiale konsekvenser komparativt. Dette er ikke gjort tidligere, selv om oppgjørene kan sies å invitere til sammenliknende analyser, ettersom de var parallelle prosesser som fant sted i en rekke europeiske land. Tross likhetstrekk er det likevel forskjeller, om vi ser nærmere på de enkelte nasjonale oppgjørene og deres ettervirkninger. Slike variasjoner gjenspeiler trolig politiske, samfunnsmessige og kulturelle særtrekk ved det enkelte land (jfr. Kirchhoff 1986: 10). Dette betyr at vi, ved å studere oppgjørprosessen og deres følger i et komparativt perspektiv, kan vinne ny kunnskap både om særegenheter ved hvert enkelt land, og om fellestrekk landene i mellom.

Landssvikoppgjøret i Norge var selvsagt en unik historisk hendelse. Men vårt eget rettsoppgjør bør likevel forstås og analyseres i lys av sammenlikninger med samtidige oppgjør i andre vest-europeiske land (Larsen 1994:4-5). I slike komparative analyser er det viktig å heve blikket over detaljnivået, der juridiske analyser av oppgjørene ofte befinner seg, med tekniske sammenlikninger av dommer, paragrafer og rettssystemer. Oppgjørene må settes inn i en videre forståelsesramme, som samfunnsfenomener. Det er heller ikke tilstrekkelig å

studere oppgjørene gjennom å isolere perioden da de ble gjennomført. Rettsoppgjørene må forstås i et lengre tidsperspektiv. De ble påvirket av fortiden, og deres effekter strakk seg inn i framtiden.

Valget av Norge, Danmark og Nederland som enheter er gjort i samsvar med logikken i forskjellsmetoden, en av de vanligste formene for systematisk komparasjon. Ved bruk av forskjellsmetoden er enhetene ganske like, med unntak av det fenomenet en vil forklare, som varierer mellom enhetene. Variasjonen søkes forklart gjennom å identifisere en annen faktor som påvirker fenomenet, og som også varierer mellom enhetene (Østerud 1996:23). Landene som her skal sammenliknes, har såvidt mange fellestrekk at de kan karakteriseres som *most similar cases*. Sammenfall betyr her vel og merke ikke at enhetene er identiske, men viser til en relativ likhet. Verken likheter eller forskjeller kan forstås som absolutter ved valg av land for komparasjon (Dogan og Pelassey 1990:132). Likheten landene i mellom gjør det naturlig å forvente at også oppgjørenes virkninger viser likhetstrekk, noe som ikke synes å være tilfelle i samme grad.

Norge, Danmark og Nederland

Det som gjør landene forholdsvis ensartet, og dermed egnet for en sammenlikning er at de alle er relativt små, nordvesteuropiske stater, videre at alle var under tysk okkupasjon i 5 år⁴. Alle gjennomførte dessuten rettslige oppgjør etter frigjøringen. I alle tre landene var det en minoritet som i okupasjonsårene valgte å stille seg på Tysklands side. Hvert av landene kunne i 1940 oppvise et lite parti inspirert av tysk nazisme. *Nasjonal Samling* (NS) i Norge, *Nationaal Socialistische Beweging* (NSB) i Nederland og *Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti* (DNSAP) ble alle instrumenter for politisk kollaborasjon i sine respektive land. Partiorganisasjonene og medlemmene kom derfor i fokus for alle de tre landenes etterkrigssoppgjør, selv om også ikke-medlemmer hadde samarbeidet med okkupasanten.

En åpen kollaborasjonsholdning var i alle tre land et avvik, det vakte negative følelser hos majoriteten, og kunne føre til sosiale vansker for den enkelte. Majoritetens sympati lå i alle tre land hos de allierte, og hos de hjemlige motstandsbevegelsene. Et fellestrekk ved de tre motstandsbevegelsene var at de forsøkte å påvirke de lovlige myndighetenes utforming av rettsoppgjørene, både før og etter frigjøringen. Alle de tre rettsoppgjørene ble gjennomført ved bruk av ny særlovgivning, som ble gitt tilbakevirkende kraft (Tamm 1985:69,75; Romijn

⁴ Den sydlige delen av Nederland ble befridd i september 1944.

og Hirschfeld 1991:292; Andenæs 1979:114 ff.) Sett i forhold til folketallet, fikk oppgjørene et betydelig omfang både i Norge, Danmark og Nederland. I Norge ble 633 pr 100.000 innbyggere idømt fengselsstraff, tilsvarende tall for Danmark er 374, mens Nederland fengslet 419 pr 100.000 (Novick 1968).⁵ Tabell 1 oppsummerer de tre landenes oppgjør.

Tabell 1: Rettsoppgjørene i Norge, Danmark og Nederland⁶. Innbyggertall pr 1945.

	Norge (3,1 mill. innbyggere)	Danmark (4 mill. innbyggere)	Nederland (9,2 mill. innbyggere)
Internerte	29.000	40.000	100-150.000
Etterforskede	93.000	20.000	200.000
Dømte	46.000	14.000	64.000
Bot/rettighetstap	28.000	-	13.000 (?)
Fengselsstraff	18.000	14.000	51.000 ⁷
Dødsdømte	30	78	154
Henrettede	25	46	50

Til klare forskjeller mellom landene hører trekk ved samfunnskonteksten. Norge og Danmark har mer homogene samfunn enn det nederlandske, som tradisjonelt er inndelt i såkalte søyler (*zuilen*) etter religiøs og politisk-sosial tilhørighet (jfr Heidar og Berntsen 1996:140). Den tyske okkupasjonsordningen utgjør en annen forskjell mellom landene. I Nederland og Norge etablerte Hitler i april 1940 et *Reichskommissariat*, som fikk til oppgave å holde oppsyn med forvaltningen av de to landene, etter at de legale regjeringene var dratt i eksil. Regjeringen i Danmark valgte derimot å kapitulere, og Danmark forble i de første tre okkupasjonsårene formelt en suveren stat, som det eneste okkuperte landet i Europa. «Samarbejdslinien» 1940-1943 medvirket til at Danmark ble det okkuperte landet som kom gjennom verdenskrigen med færrest sår og ødeleggelser (jfr. Kirchhoff 1987:187). Også Norge ble forskånet for de verste utslagene av krigen. De tyske soldatene oppførte seg stort sett eksemplarisk, og overgrep mot befolkningen forekom sjelden (Andenæs 1979:207). Nederlands krigserfaring er her en annen. I hele Vest-Europa var det ikke noe land som ble hardere rammet av krigen enn Nederland,

⁵ De tre oppgjørene var mer omfattende enn for eksempel Frankrikes oppgjør, der en bare fengslet 94 pr 100.000.

⁶ Tallene er hentet fra Om Landssvikoppgjøret (1962:111-112), Tamm (1985), Romijn og Hirschfeld (1991). Statistikken over det nederlandske oppgjøret er mangelfull (jfr Romijn og Hirschfeld 1991:295).

⁷ Hvorav 14.000 dømt av «Bijzondere gerechtshoven», 37.000 av folketribunaler (Belifante, A.D. 1978).

som opplevde tvangsdeportasjoner til arbeidsleire i Tyskland og langvarig hungersnød (Romijn 1993:1; Tamm 1985:706).

De tre landenes nazipartier fikk ikke lik betydning i okkupasjonsårene. I Norge og Nederland fikk partiene ved tysk hjelp innflytelse i samfunnslivet, gjennom å plassere egne medlemmer i nøkkelposisjoner, blant annet i den offentlige forvaltningen (jfr Romijn og Hirschfeld 1991; Borge 1992). DNSAP kom derimot ikke til å få videre politisk betydning i Danmark, utover partiets rolle som rekrutteringskanal for kollaboratører. Størst politisk makt fikk det norske NS, som fra sin regjeringsposisjon kunne arbeide for en politisk «Nyordning» av samfunnet. En siste forskjell mellom landene gjelder gjennomføringen av oppgjøret. I Nederland foregikk oppgjøret for to typer særdomstoler opprettet for anledningen⁸ (Romijn og Hirschfeld 1991:293). De norske og danske rettsoppgjørene ble derimot gjennomført av de ordinære domstolene.

Virkninger av oppgjørene

Skal vi gjøre opp status for oppgjørenes virkninger, kan vi skille mellom politiske og sosiale effekter, samt kortvarige og mer langvarige virkninger. Det kan virke som om de politiske virkningene stort sett var temporære, mens de sosiale konsekvensene har vist seg mer seiglivet. Krigen, og det påfølgende oppgjøret, skapte i alle de tre landene et usynlig, men viktig skille i befolkningen, ved at en minoritet ble stigmatisert som nazister og landsforrædere. De dømte fikk en tilleggsstraff, ved at de ble utstøtt og sosialt brennemerket, og rettsoppgjørene kan derfor i noen grad ses som sosiale jordskjelv (Borge 1997:31).

Alle våre tre land hadde som nevnt relativt få politiske kollaboratører og nazister. I utgangspunktet var det dermed mulig å støte dem kollektivt ut av det nasjonale felleskapet, uten at konsekvensene for samfunnet ville bli for store (jfr Borge 1997:34; Lauridsen 1995:83). En sosial brennemerkning av samarbeidsfolk var nok også merkbart til stede i alle tre landene under, og like etter oppgjøret. Men spørsmålet er hvor lenge ryktet om fortiden forfulgte de dømte? I Norges tilfelle er det gjort spørreundersøkelser som tyder på at minnet om NS har vært sterkt og stabilt gjennom etterkrigstiden⁹. Kanskje har det norske rettsoppgjøret etterlatt seg et mer varig minne enn i de fleste andre tyskokkuperte land,

⁸ Bijzondere gerechtshoven og Volkstribunale.

⁹ Så sent som i 1981 kunne 40% av den norske befolkningen fremdeles navngi minst ett tidligere NS-medlem i sitt lokalsamfunn (Larsen 1991:279). Såvidt jeg vet, fins det ikke sammenlikkbare data fra Danmark og Nederland.

inkludert *Nederland* og *Danmark*? Selv om stigmatiseringen av de forræderidømte er et internasjonalt fenomen, kan det altså likevel være variasjon mellom våre tre land, om vi ser nærmere på stemplingens varighet og innhold. Hva er dynamikken bak slike ulikheter?

Hvordan forklare forskjeller?

En nærliggende forklaring er at sosiale virkningers varighet og styrke har sammenheng med bakgrunnen for de nasjonale oppgjørene, det vil si landenes krigs- og okkupasjons erfaringer. En sannsynlig antagelse er at i land som ble hardt rammet, var befolkningen mindre villig til å tilgi samarbeidsfolk, enn i andre okkuperte land. Antakelsen lar seg imidlertid ikke forene med vår hypotese om at integreringen av nazister ble mer vellykket i Nederland, enn i Norge og Danmark. Lidelsene krigen og okkupasjonen førte med seg for befolkningen var som nevnt alvorligere i Nederland, enn i begge de to andre landene. Konklusjonen må derfor bli at ulike krigserfaringer ikke kan forklare variasjoner i rettsoppgjørenes sosiale følger.

En annen type forklaring kan være at oppgjørene, etter politisk tautrekking mellom regjering og motstandsbevegelse, fikk noe ulik utforming i de tre landene, og at dette påvirket de sosiale ettervirkningene. Noe av årsaken til forskjeller mellom oppgjørene kan være at motstandsbevegelsens innflytelse over dem varierte. Motstandsbevegelsene prøvde generelt å skjerpe straffene, og å utvide personkretsen som skulle straffeforfølges, samtidig som de ville at oppgjørene skulle markere klare, moralske skiller mellom motstand og forræderi. Det kan virke som om motstandsbevegelsens innflytelse over oppgjøret var stor i Norges tilfelle, noe mindre i Danmark, og minst i Nederland (jfr. Tamm 1985:15-16; Bryld og Weidemann 1986:4-5; Kirchhoff 1986:17; Romijn 1989; Andenæs 1979).

Vi kan for det tredje anta at det gjør seg gjeldende en samfunnseffekt, der politisk-kulturelle trekk på nasjonsnivå har påvirket oppgjørenes utforming og virkemåte (jfr Maurice 1979). Et eksempel er betydningen av forskjeller i politisk kultur. Hvordan kan landenes politiske kultur ha påvirket de sosiale følgene? Romijn og Hirschfeld ser *nederlandsk* mentaltalitet som avgjørende for integreringen av de dømte, idet de mener den halvprivate stiftelsen STPD, som spilte en sentral rolle i resosialiseringen av de dømte, bare kunne vært opprettet, og bare kunne fungert, i et land med en så sterk borgerånd (*Bürgersinn*) som Nederland (Romijn og Hirschfeld 1991).¹⁰ Filosofen Gunnar Skirbekk hevder til

¹⁰ STPD (Stiftelsen for overvåking av politiske forbrytere) ble opprettet i sept. 1945. Stiftelsen, som ikke hadde noen parallell i andre lands oppgjør, skulle overvåke løslatte, politiske fanger, og lette deres vei tilbake i samfunnslivet (Romijn og Hirschfeld 1991:301). STPDs integreringsarbeid for tidligere «landsforrædere» ble

sammenlikning at mange *nordmenn* har en hang til å stigmatisere mennesker de selv definerer som fiender av ulike slag, til støtte for sin egen identitet (Skirbekk 1996:360). Skirbekks mentalitetsbeskrivelse passer forøvrig godt inn i vår hypotese om en langvarig stempling av de norske landssvikene.

En fjerde innfallsvinkel til å forstå sosiale effekter i de tre landene er å studere myndighetenes rehabiliteringspolitikk. Hva ble gjort for å mildne de sosiale konsekvensene av oppgjøringet, og hindre at det oppsto en *pariakaste*? Nederlandske myndigheter later til å ha vært særlig opptatt av dette problemet (Romijn og Hirschfeld 1991:291), og førte tilsynelatende en mer aktiv politikk enn hva som var tilfelle i Danmark og Norge¹¹. Forskjeller i rehabiliteringspolitikken bidro nok til å forme de konsekvensene oppgjørene fikk, men i seg selv er dette neppe en tilstrekkelig forklaring på ulikhet i deres sosiale virkninger.

Med utgangspunkt i statsvitenskapelige teorier om nasjonsbygging kan vi identifisere en annen analytisk tilnærming, nemlig oppgjørens betydning for etableringen av nasjonal konsensus i etterkrigstiden. Vi antar at en tett kopling mellom oppgjøret og det nasjonale selvbildet har forsterket utstøtingen av de dømte, og vanskeliggjort den sosiale integreringen av dem. Hypotesen er at krigs- og oppgjørserfaringen har hatt størst betydning for den nasjonale identiteten i Norge, noe mindre i Danmark og minst i Nederland.

Krig, oppgjør og nasjonal konsensus

I statsvitenskapen brukes begrepet nasjonsbygging om statlige tiltak som har til formål å skape et nasjonalt fellesskap, gjennom å knytte bånd mellom statens territorium og innbyggerne. Nasjonsbygging går i praksis gjerne ut på å framskaffe nasjonale symboler, som egner seg for å fremme og styrke nasjonal enhet. Målene er politisk stabilitet og oppslutning om samlende institusjoner, på tvers av lokale lojaliteter, religion og etnisitet (Østerud 1996:202; Hobsbawm og Ranger 1984). Krig styrker normalt de patriotiske følelsene i en befolkning, og kan bidra til å danne eller befeste en nasjonal tilhørighetsfølelse. Trolig kan både krig og etterkrigsoppgjør under visse betingelser brukes til å skape nasjonal konsensus, og til å støtte opp under et nasjonsbyggingsprosjekt.

Etter min mening kan vi i *Norges* tilfelle si at rettsoppgjøret har spilt en rolle i nasjonsbyggingsprosessen (Borge 1997: 34 ff.). Norge var i 1940 ennå en ung nasjonalstat,

støttet av de ulike samfunnsøylenes (zuilen) eliter, som mobiliserte sine egne tillitsmenn til å fremme integreringen på lokalplanet (Romijn 1993: 7).

¹¹ Om resosialiseringstiltak i Norge, se Andenæs (1979) s. 230.

som bare 35 år i forveien hadde skilt seg ut fra unionen med Sverige. Oppgjøret inntraff dermed i en relativt tidlig fase i nasjonsbyggingen, hvor det var behov for konsensusskapende, nasjonale symboler. Også i *Danmark* har okkupasjonen og oppgjøret bidratt til å styrke nasjonalfølelsen i etterkrigstiden, og til å sveise danskene sammen (Sonne 1986:186). Begivenhetenes nasjonsbyggende effekt i Danmark kan likevel ikke sammenliknes med situasjonen i Norge, fordi den danske nasjonen var eldre, og i større grad kunne ta sin identitet for gitt.¹² I Danmarks tilfelle forelå dermed ikke det samme behovet for nasjonsbyggende symboler i krigens kjølvann, som i Norge. Også *Nederland* hørte ved krigsutbruddet, i likhet med Danmark, til de eldre, veletablerte nasjonene i Europa. Nederlands fortolkning av krigen og rettsoppgjøret synes imidlertid å avvike fra den danske, idet hendelsene tilsynelatende ikke har fungert som samlende, nasjonale symboler (brev fra P.Romijn). Rettsoppgjørene bidro altså til nasjonal konsensus både i Norge og Danmark, men betydningen av dette ble trolig størst i Norge, som befant seg på et tidligere stadium i nasjonsbyggingsprosessen. I Nederland forelå verken behov for, eller vilje til å bruke begivenheten på en tilsvarende måte.

Hvor ligger så rettsoppgjørenes konkrete bidrag til det nasjonale selvbildet? Svaret er at rettsoppgjøret både i Norge og Danmark trolig fikk en viktig symbolfunksjon, fordi det fordelte skyld og bekreftet oppfatningen om et skarpt skille mellom gode landsmenn og forrædere. Verken krigen eller oppgjøret kunne imidlertid ha tjent et slikt formål, om ikke de faktiske, historiske hendelsene var blitt bearbeidet til tjenlige, nasjonale symboler. Kanskje kan vi si at kollektivtradisjonen både i Norge og Danmark har satt krigens hendelser og personer inn i et enkelt svart-hvitt skjema, som har gjort det mulig å bruke myten til å framheve folkets enhet (jfr Eriksen 1995). Det å skape konsensus på denne måten har imidlertid også medført store, sosiale kostnader for de menneskene som personifiserte sviket, og derfor ble støtt ut av det nasjonale fellesskapet (Klassekampen 1.7.1996).

I både *Norge* og *Danmark* synes svart-hvitt tenkning å prege den offentlige bevissheten om krigen og oppgjøret, et forhold som begge steder henger sammen med entydigheten i de fleste framstillinger av hendelsene (Borge 1997:39; Bryld 1997). I *Nederland* later de samme hendelsene derimot til å ha etterlatt et mer nyansert og mangetydig bilde i den felles hukommelsen. Svart-hvitt holdningene er gradvis blitt erstattet av ulike gråtoner, særlig i løpet av de siste 20 årene (brev fra Romijn). En foreløpig konklusjon er at de tre rettsoppgjørenes effekter må ses i sammenheng med hvordan krigs- og

¹² Se Øyvind Østeruds (1994:42) sammenlikning av nasjonalisme i etablerte og «unge» nasjoner.

okkupasjons erfaringene generelt er blitt fortolket på i de ulike landene. Særlig synes det som om de historiske erfaringene i forskjellig grad, og på ulikt vis, har fått betydning for den nasjonale identiteten.

Avgrensning av problemstillingen

Vi skal nå gå over til å diskutere hvordan problemstillingen vår kan belyses, og hvilke empiriske data som trengs for å prøve ut testbare hypoteser. En forutsetning er at vi først presiserer og avgrenser problemstillingen noe mer, og at vi gir de analytiske begrepene operasjonelle definisjoner. Hvordan kan vi konkret studere de sosiale konsekvensene av rettslige oppgjør i tre forskjellige land? En første avgrensning er at vi velger å fokusere på hvordan barn av nazister og kollaboratører har opplevd og erfart de sosiale følgene.

Stemplingen av tidligere samarbeidsfolk rammet som nevnt ikke bare dem selv, men ofte deres ektefeller og barn også. I Norge er NS-barn blitt vår tids navn på en gruppe mennesker som i følge Asgeir Olden har gjennomgått mye vondt i sin barne- og ungdomstid, på grunn av følelseskulden de møtte fra omgivelsene (jfr Olden 1988). To nærliggende spørsmål er om Olden faktisk har rett i sin beskrivelse av de norske NS-barnas skjebne, og hvordan har til sammenlikning forholdene vært for «nazibarna» i de to andre landene vi skal studere?

Her i landet er det utgitt flere bøker hvor barn av NS-medlemmer selv forteller om sin oppvekst i rettsoppgjørets skygge, blant annet Elisabeth Skogen (1982) og Eystein Eggen (1993). Journalisten Asgeir Olden har også gitt et viktig bidrag til å skape debatt om samfunnets behandling av NS-barna. I boken *Fødd skuldig* (1980) har han samlet intervjuer med 12 barn av tidligere NS-folk. I Nederland og Danmark har det hittil vært færre utgivelser om emnet NS-barn enn i Norge. Unntaket synes å være den danske boken *Hvilken befrielse*, hvor Claus Bryld forteller om sin oppvekst som NS-barn (Bryld 1995). Boken vakte stor oppmerksomhet, og ble heftig debattert i danske aviser.

Emnet har jevnt over fått mer oppmerksomhet i Norge. Betyr dette at de norske NS-barnas erfaringer ikke har noen parallell i de to andre landene? NS-barnet Ole W. Klüwer synes å hevde det motsatte, det vil si at de norske NS-barnas «syndrom» er et europeisk fenomen: «Det går snart ikke an lenger å ignorere flere millioner europeere fordi vi er etterkommere av nazister og fascister» (Klüwer 1997).

Alternativet til vårt valg av NS-barn som undersøkelsesenheter ville selvsagt vært å konsentrere studien om foreldregenerasjonens erfaringer. Hvorfor har vi ikke gjort dette,

framfor å fokusere på de dømtes barn? Gruppen NS-barn framstår i dag av minst to grunner som et velegnet «case», om en vil kaste lys over rettsoppgjørens sosiale virkninger. For det første er det grunn til å anta at de sosiale konsekvensene var minst like håndgripelige for barna til de dømte, som for foreldrene deres. Dette betyr at barna vil være like gode informanter som sine foreldre, selv om NS-barnas opplevelse av de sosiale følgene ikke nødvendigvis samsvarer med foreldregenerasjonens.¹³ En annen årsak til at vi har valgt å fokusere på NS-barn er av praktisk-metodisk art. 52 år etter frigjøringen er de forræderidømte selv enten døde, eller gamle mennesker, noe som ville gjort det vanskelig å basere datainnsamlingen på å henvende seg til denne gruppen. En survey-undersøkelse blant tidligere landssvikdømte ville på grunn av respondentenes høye alder måtte regne med en lav svarprosent¹⁴. Å henvende seg til nazibarna for å innhente informasjon framstår i utgangspunktet som mer gjennomførbart, selv om også denne strategien innebærer metodiske utfordringer.

NS-barn som «case»

Vi antar som sagt at nazibarna kan være gode «barometre» for en studie av rettsoppgjørens sosiale følger, og vi skal nå utdype hvorfor. Det synes å være gode grunner til å tenke seg at barna faktisk var mer utsatt for de sosiale påkjenningene enn sine foreldre, slik det norske NS-barnet Wilhelm Klüwer har hevdet: Ofrene for rettsoppgjørets virkninger, ettertidens sosiale stigmatisering, «...de må i første rekke være nazibarna» (Klüwer 1997). Et argument som taler for påstanden er at NS-barna i større grad enn foreldrene var forsvarsløse mot andre menneskers sjikane. Under krigen kunne NS-foreldre til en viss grad beskytte sine barn, men etter krigen var dette vanskelig (Larsen 1995:241). NS-barn kunne heller ikke, som sine foreldre, hente psykologisk motstandskraft i en «innkapslet» ideologisk overbevisning, og var også derfor mer utsatt. Alt tyder på at mang en forræderidømt har sett seg som offer for et urettmessig rettsoppgjør, der de ble politisk dømt. I egne øyne ble de dømt for å ha kjempet for en sak de oppriktig trodde på, og som de ikke har kunnet ta avstand fra i ettertid (Furre 1995).

¹³ Enkelte NS-barn i Norge har tatt klar avstand fra sine foreldre, blant annet Eystein Eggen (jfr Eggen 1993) og Wilhelm Klüwer. Klüwer har flere ganger opptrådt offentlig som NS-barn.

¹⁴ Jeg har selv erfart dette problemet under arbeidet med min hovedoppgave 1990-1991, hvor jeg blant annet sendte et spørreskjema til 220 tidligere medlemmer av NS. Bare 25% returnerte skjemaet i utfylt stand (Borge 1992:129). En tilsvarende surveyundersøkelse i dag, 6 år senere, ville sannsynligvis fått enda færre skjema tilbake.

Et tredje forhold som kanskje har gjort nazibarna mer sårbare overfor samfunnets sosiale sanksjoner er lojalitetskonflikten de har opplevd. Nazibarn har gjerne vært splittet mellom en uklar skyldfølelse på grunn av sitt opphav, og sin lojalitet til foreldrene. Det danske NS-barnet Claus Bryld (f. 1940) forteller om sin stadige kamp for å dekke over familiens fortid, og om redselen for å bli «avslørt». Han var livredd for at den minste antydning om foreldrenes DNSAP-bakgrunn skulle føre til at han selv ble fordømt på det skarpeste (Bryld 1996). NS-barn har hatt identitetsproblemer som følge av at foreldrene, normalt barns viktigste identifikasjonsobjekter, er blitt dømt som kriminelle «landssvikere» (Olden 1988:7-9).

Fire hypoteser

Med utgangspunkt i vår teori om at de tre rettsoppgjørene i ulik grad kan tilskrives betydning for etableringen av nasjonal konsensus i etterkrigstiden, skal vi nå formulere fire testbare hypoteser. Hypotesene konkretiserer hvordan oppgjørens sosiale virkninger i våre tre land kan ha gjort seg gjeldende for NS-barna innenfor forskjellige nasjonale kontekster.

H1: Nazibarna i Norge og Danmark er blitt hardere rammet av sosiale sanksjoner, enn barn av de nederlandske kollaboratørene.

H2: I Norge og Danmark vil vi finne liten sammenheng mellom foreldrenes handlinger 1940-1945 og deres barns opplevelse av sosiale virkninger. I Nederland vil sammenhengen være sterkere enn i de to andre landene.

H3: Blant de norske og danske NS-barna vil det være flere som tar parti for foreldrenes standpunkter, enn blant de nederlandske nazibarna.

H4: I Norge og Danmark har NS-barna, i større utstrekning enn i Nederland, dannet egne, uformelle nettverk.

Vår første hypotese (H1) bygger på antakelsen om at «landsforræderne» i Norge og Danmark har vært forbundet med sterkere følelser enn i Nederland. Følelsenes intensitet i de to førstnevnte landene kan ses som en følge av rettsoppgjørenes symbolfunksjon for det nasjonale selvbildet. Stereotype, negative oppfatninger om kollaboratørene er derfor begge steder blitt formildet, og holdt vedlike, av kollektivtradisjonen (jfr Eriksen 1995:144 ff). Kanskje er det slik at befolkningene i Norge og Danmark har husket de dømte som

landssvikere, mens de i *Nederland* i større grad er gått inn i den kollektive bevisstheten som politiske forbrytere (*politieke delinquenten*)? For nazibarna vil denne forskjellen innebære at de i Norge og Danmark generelt ble utsatt for større trykk fra omgivelsene, flere og sterkere sosiale sanksjoner, enn tilfellet var i *Nederland*. Sannsynlige empiriske konsekvenser vil være at vi blant norske og danske NS-barn finner overhyppighet av problemer knyttet til psykisk og fysisk mobbing, utestengning og isolering i oppveksten, sammenliknet med aldersgruppen som helhet¹⁵. I *Nederland* vil oppveksterfaringene til barn av internerte og forræderidømte derimot ikke på samme måte skille seg ut fra andre barns erfaringer.

Bakgrunnen for vår andre hypotese (H2) er at forestillingen om nazistenes kollektive skyld tilsynelatende har vært mer framtrødende i *Norge* og *Danmark*, enn i *Nederland*. Asgeir Oldens 12 intervjuer fra Norge spenner vidt, fra barn av «passive» NS-medlemmer til partitoppers sønner og døtre. Foreldrene hadde forskjellig betydning innen NS, men dette har i følge Olden ikke slått ut i ulike erfaringer hos barna. Noe av forklaringen kan være at den norske kollektivtradisjonen, i likhet med den danske, i liten grad har skilt mellom nazister og medløpere, men har sett alle som landssvikere. Stigmatiseringen har derfor kanskje rammet flere «små» kollaboratører - og deres barn, enn i andre europeiske land, *Nederland* innbefattet. I det *norske* rettsoppgjøret ble det formelle medlemskapet av NS brukt som et objektivt kriterium for skyld, uavhengig av deres faktiske handlinger og betydning innenfor NS-regimet. Dette ble grunnlaget for de 26.000 dommene mot passive partimedlemmer. Under det *danske* oppgjøret ble DNSAP-medlemsskap ikke gjort til et skyldkriterium¹⁶, men et medlemskort var likevel tilstrekkelig til å bli internert i mai 1945. Flertallet av de 40.000 internerte var menige DNSAP-medlemmer (Lauridsen 1995:63 ff)¹⁷.

I *Nederlands* tilfelle kan det virke som om oppfatningen av samarbeidsfolkene har hatt noe flere nyanser enn i de to andre landene. Det utviklet seg tidlig en bevissthet om at begrepet kollaborasjon siktet til en rekke forskjellige handlinger, med et mangfold av bakenforliggende, individuelle motiver.¹⁸ Følgen var en individualisering og gradering av

¹⁵ Se Olden (s.11) om de norske NS-barna: «Barna har fått ein oppvekst som har gjort dei grunnleggjande usikre, og denne utryggleiken har skapt narkomane, psykiatriske kasus og gatebarn..»

¹⁶ Det var ikke ulovlig å ha vært nazist, men personer som hadde hatt ledende verv i nazistiske organisasjoner ble likevel straffet for dette, med hjemmel i en endring av straffeloven (Lauridsen 1995:75).

¹⁷ Motstandsbevegelsen så alle nazistene som like svart og belastet, og så med uvilje på løslatelsen av internerte. Kunne løslatelsene ikke forhindres, så kunne motstandsfolk i det minste sørge for at nazistene ikke ble glemte. Dette var motivet bak motstandsbevegelsens ulovlige offentliggjøring av «Kartoteket», en detaljert liste over 23.000 DNSAP-medlemmer, i mars 1946 (Lauridsen 1995:71).

¹⁸ Alt fra 1960 av har et såkalt relativistisk syn vært framtrødende i debatten om de nederlandske nazistenes motiver. I dette synet lå en kritikk av den til da dominerende historieverjonen, som hadde ignorert NSB-folkene

nazistenes skyld. Alt rettsoppgjørets domsavsigelser førte i følge A.D. Belifante til at befolkningens følelsesladde, kollektive fiendebilde av kollaboratørene ble forskjøvet i retning av en individuell, nyansert bedømming av hver enkelt person (Belifante 1978). Et individualiserende syn på nazistenes skyld kan bety at bare barn av de mest kriminelt belastede eller de mest kjente NSB-folkene har hatt problemer pga sitt opphav¹⁹.

Den tredje hypotesen (H3) tar utgangspunkt i en observasjon Olden gjør i sin intervjubok: Mange NS-barn deler sine foreldres standpunkt, og er skeptiske til den vedtatte historieverjonen. Det offisielle Norge burde kanskje spørre seg selv hvorfor, skriver han (Olden 1988:14). Hvis Olden har rett i sin antakelse, kan det tenkes å være et psykologisk utslag av at oppgjørets sosiale følger som sagt trolig virket enda sterkere på nazibarna, enn på foreldrene deres. Stilt overfor omgivelsenes sosiale fordømmelse av opphavet kan barna ha reagert på to ulike måter, enten ved å ta avstand fra foreldrene, eller ved å gå i forsvar for dem. Vi kan også anta at når barna først har tatt parti for sine NS-foreldre, har avkommet et entydig standpunkt, kanskje mer entydig enn foreldrene. I hypotesen tenker vi oss at tendensen til å forsvare foreldrenes engasjement på «feil» side vil være sterkest i de to landene der presset fra omgivelsene og de sosiale sanksjonene mot «landsforræderne» har vært mest framtrepende, det vil si Norge og Danmark.

Hypotesen om uformelle nettverk (H4) bygger på at barn av de internerte eller dømte kunne velge mellom to strategier i etterkrigstiden. De kunne enten nedtone sin bakgrunn og prøve å «gli» ubemerket inn blant andre barn. Eller de kunne framheve bakgrunnen sin, ved å søke sammen med andre barn som var i samme situasjon, for hjelp og støtte. Det har vært hevdet at de *norske* nazibarna ofte holdt sammen, og dannet egne nettverk²⁰. Valget mellom de to strategiene nevnt overfor er trolig felles for alle grupper som skiller seg ut fra majoriteten på en måte som gjør medlemmene utsatt for sosial diskriminering. Hva de velger, kan ha sammenheng med den graden av stempeling de opplever fra omgivelsene. Kanskje blir det å søke sammen en gruppes svar på sterk stigmatisering, som i *Norge* og *Danmark*, mens

som «unasjonale» elementer. Relativismen la derimot vekt på at kollaborasjon for mange nederlendere var motivert av de vanskelige levekårene i 1930-årene. Det nederlandske samfunnet hadde sviktet ofrene for den økonomiske krisen, og hadde derfor pådratt seg et medansvar for NSBs vekst under okkupasjonen (Romijn 1993:5).

¹⁹ Dette vil nok ellers være det «normale», om vi sammenlikner med «tradisjonell» kriminalitet i fredstid. Barn av kjente mordere og voldsforbrytere vil trolig oppleve en sterkere stigmatisering og flere sosiale sjansjoner, enn barn av småforbrytere.

²⁰ Stein U. Larsen sier NS-barna etter hvert dannet sin egen kultur, noe han forklarer ved å vise til identitetssvikten og til styrken i felles skjebne (Larsen 1995:238).

gruppemedlemmene oftere nedtoner sin bakgrunn når de sosiale sanksjonene er mindre påtakelige, som i *Nederland*.

Metode

Spørsmålet er: hvordan kan vi skaffe tilveie kryssnasjonale data som kan hjelpe oss til å prøve ut de fire hypotesene om NS-barn overfor? I utgangspunktet foreligger det et valg mellom å basere seg på eksisterende, skriftlige kilder, eller å samle inn nye data særskilt for denne undersøkelsen. Trolig vil den sistnevnte løsningen være best egnet for vårt formål. Skriftlige kilder vil dermed bare bli brukt for å supplere undersøkelsens egenproduserte data. Årsaken er at jeg tror de skriftlige kildene ikke i tilstrekkelig grad kan gi svar på spørsmålene undersøkelsen reiser. Det kan dessuten være grunn til å tro at de skriftlige kildene er noe ulikt fordelt mellom landene, antakelig fins det mer kildemateriale i Norge enn i Danmark og Nederland. Ikke desto mindre foreligger det nok i alle tre land skriftlig materiale som kan kaste lys over krigens og oppgjørets sosiale virkninger, for eksempel de dømtes egne aviser²¹ og selvbiografier. I tillegg kommer som nevnt NS-barns skildringer av hvordan de opplevde sosiale kort- og langtidseffekter. Andre skriftlige kilder, for eksempel debatten om oppgjøret i avisene, kan gi oss innblikk i offentlighetens syn på «landsforræderne». En annen type skriftlig kilde er historikernes omgang med emnet, rettsoppgjørenes historiografier (jfr Romijn 1993). Det kan også være aktuelt å søke om innsyn i arkivene til psykiatriske institusjoner, for å undersøke om NS-barn har vært overrepresentert blant klientellet.

Avgjørelsen om å samle inn egen empiri krever at vi tar stilling til hvilken metode som skal benyttes. Alternativene vil være å foreta et begrenset antall dybdeintervjuer med NS-barn, eller en intervjuundersøkelse med distribusjon av et større antall spørreskjema. Her velger jeg den sistnevnte løsningen, en survey-undersøkelse. En grunn til valget er at en kombinasjon av standardiserte spørreskjema og mange enheter trolig kan gi oss et sikrere grunnlag for å sammenlikne på tvers av land, enn en kvalitativ intervjuundersøkelse. En fordel ved survey-tilnærmingen vil dessuten være at vi under utformingen av spørreskjemaet kan dra veksler på Stein U.Larsen pågående intervjuundersøkelse blant norske krigsbarn med tysk far og norsk mor. «Tyskerungene» var i likhet med nazibarna en stigmatisert gruppe i etterkrigssamfunnet, og i vår survey blant NS-barn kan vi trolig stille noen av de spørsmålene

²¹ For eksempel de norske landssvikdømtes egen avis «Folk og Land», som utgis av Institutt for okkupasjonshistorie (INO). Avisen, som stort sett inneholder kritikk av oppgjøret, har utkommet like fra 1952 og fram til i dag.

Larsen har brukt i sin krigsbarnundersøkelse. Det vil likevel være en fordel å foreta enkelte kvalitative intervjuer med NS-barn i hvert av landene, for å få bedre førstehåndsinnsikt i problemfeltet, blant annet som ledd i utformingen av et spørreskjema. Vår design av et eget spørreskjema må ellers ta nøye hensyn til særskilte utfordringer som ligger i kryssnasjonale surveys, blant annet at ett og samme spørsmål kan oppfattes/tolkes ulikt i forskjellige land.

Et første metodisk problem ved survey-tilnærmingen vil være hvilke personer undersøkelsens spørreskjema skal sendes til. Hvordan kan vi sette opp en respondentliste over barn av internerte og dømte nazister, det vil si hvordan få tak i navn og adresser? En mulighet synes å være å rette en forespørsel til nazibarnas egne organisasjoner, og be om medvirkning derfra. I Nederland har barn av tidligere NSB-folk og frontkjempere samlet seg i Arbeidsgruppen for anerkjennelse (Werkgroep Herkenning). I Norge fins en tilsvarende organisasjon kalt Foreningen av 1991, som ledes av Ole Wilhelm Klüwer. Også de dømte NS-folkenes eget forbund, Institutt for okkupasjonshistorie (INO), vil trolig kunne hjelpe til med å sette opp en respondentoversikt for Norge. Danske NS-barn har ikke noen egen sammenslutning. Et alternativt utgangspunkt for en dansk respondentliste kan imidlertid være de brev og muntlige henvendelser Claus Bryld fikk fra andre nazibarn etter utgivelsen av *Hvilken befrielse* i 1995. I alle de tre landene tar vi sikte på å bruke et mindre antall navn og adresser som startgrunnlag, for deretter å komme i kontakt med flere NS-barn ved hjelp av «snøballmetoden», det vil si be hver enkelt respondent om å returnere skjemaet med nye navn og adresser. Denne metoden er tidligere brukt med hell i en intervjuundersøkelse blant tidligere NS-medlemmer i Norge, foretatt av Stein U.Larsen i 1972. Forutsetningen for at «snøballmetoden» skal fungere er at nazibarn virkelig har kjennskap til hverandre, at de har et nettverk, slik vi har antatt overfor. Gitt metoden vi planlegger å bruke for å finne fram til respondenter er det klart at intervjuundersøkelsen må gi avkall på «ideelle», metodiske krav om representativitet. Det er likevel et mål å oppnå variasjon langs ulike dimensjoner, som land, fars posisjon i partiet, oppvekst i byen eller på landet.

Et tilleggsproblem en surveyundersøkelse trolig vil støte på er at mange nazibarn vil vegre seg mot å fylle ut og returnere et spørreskjema. Motviljen deres henger dels sammen med at de ikke vil «rippe opp i» egne opplevelser, dels sammen med at rettsoppgjørene og deres sosiale konsekvenser ennå i dag er tabuemner for mange (Larsen 1994; Ruppert 1995). Fra Norge har vi et illustrerende eksempel på dette: Kort etter frigjøringsjubileet i 1996 skrev NS-barnet Kari Berle et leserinnlegg i Dagbladet (Dagbladet 3.6.1996). Her sier hun at norske

NS-barn så og si aldri snakker åpent om foreldrenes holdninger i okkupasjonsårene, selv ikke med nære venner. Et halvt år hundre etter krigen er de stadig redde for å bli fordømt og utstøtt, sier Berle. Det er likevel et faktum at stadig flere NS-barn «står fram» offentlig, noe som tyder på tabuiseringen er i ferd med å avta noe.

I spørreskjemaet vil vi primært være interessert i informasjon om respondenten selv, men også i familierelaterte opplysninger, for eksempel om vedkommendes foreldre. Spørsmålene vil dreie seg om objektive forhold eller «harde»-data, slik som fødselsår, bosted under oppveksten og utdanningsdata, men vil også ha interesse av subjektive vurderinger eller «myke» data, knyttet til holdninger og følelser.

Framdriftsplan

Avhandlingen vil kunne slutføres innen år 2002. Underveis i prosjektarbeidet vil jeg søke høgskolen om ½ års permisjon for å kunne arbeide konsentrert med forskning. Høsten 1997 planlegges brukt til videre litteraturstudier, samt til å konsultere kolleger i Norge, Danmark og Nederland om prosjektet. Jeg vil dessuten utarbeide en oversikt over relevant litteratur (bibliografi), kildemateriale og mulige informanter. Jeg vil også kontakte NS-barnas organisasjoner i de forskjellige land, og søke midler fra ulike forskningsstiftelser. Videre vil jeg forberede datainnsamlingen, ved å utarbeide et spørreskjema, samt en intervjuguide for kvalitative intervjuer.

I 1998 vil jeg arbeide med datainnsamling og bearbeiding av informasjon, mens 1999 vil bli brukt til videre bearbeiding av data, foruten til å påbegynne utskrivningen av en forskningsrapport. Underveis i forskningsprosessen planlegger jeg opphold i Danmark og Nederland. Parallellt med prosjektarbeidet tar jeg også sikte på å følge doktorgradsundervisningen ved Institutt for sammenliknende politikk, og levere obligatoriske papers.

Litteratur

Andenæs, Johs.: *Det vanskelige oppgjøret*. Oslo 1979.

Belifante, A.D.: *In plaats van bijltesdag. De geschiedenis van de bijzondere rechtspfleging na de Tweede Wereldoorlog*. Assen, 1978.

Berle, Kari: Frigjøringstid - også for NS-barn? *Dagbladet* 3.6.1996.

Birkeland, Larsen m.fl. (red): *Nazismen i norsk litteratur*. Universitetsforlaget, Oslo 1995.

Borge, Baard: *Ein 'soziales Erdbeben' - Auswirkungen der Nachkriegsprozesse in Norwegen*. Artikkel til internasjonal konferanse om etterkrigsoppgjørene i Europa, Documentationsarchiv des

- österreichischen Widerstandes (DÖW), Wien juni 1996.
- Borge, Baard: Landssvikoppgjøret - eit 'sosialt jordskjelv'. *Syn og Segn* 1/1997.
- Borge, Baard: *NS og makten. En studie av den norske førerstaten 1940-1945*. Hovedoppgave i sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen 1992.
- Bryld, Claus: Besættelseshistorien - på vej mod tomhet eller et nyt paradigme? *Den jyske historiker* nr 75-76/1997.
- Bryld, Claus: Er vi selv historie? Kampen om samfundets legitime erindring. I Jensen, Nielsen og Weinreich (red) *Erindringens og glemslens politik*. Roskilde, 1996.
- Bryld, Claus: *Hvilken befrielse. Fortælling fra en opvækt i nazismens og retsoppgørets skygge*. København 1995.
- Bryld, Claus: Retsoppgøret, og forsoningen, der uteblev. *Jyllandsposten* 6.5.1996.
- Bryld, Claus og Steen Weidemann (red): *Retsoppgøret 40 år efter. RUC-symposiet 1985*. Roskilde 1986.
- Bull, Edvard: *Norgeshistorien etter 1945*. Oslo 1982.
- Dogan, Mattei og Dominique Pelassy: *How to compare nations*. Chatham, New Jersey 1990.
- Eggen, Eystein: *Gutten fra Gimle*. Oslo 1994.
- Eriksen, Anne: *Det var noe annet under krigen*. Oslo 1995.
- Furre, Berge: Tida lækjer visst ikkje alle sår. *Aftenposten* mai 1995.
- Heidar, Knut og Berntzen, Einar: *Vesteuropeisk politikk*. Oslo 1995.
- Henke, Klaus-Dietmar og Hans Woller (red): *Politische Säuberung in Europa*. München 1991.
- Hobsbawm, Eric og Ranger, Terence: *The invention of tradition*. Cambridge 1984.
- Kirchhoff, Hans: Præsentation og kritik af Ditlev Tamm 'Retsoppgøret efter besættelsen'. I Bryld og Weidemann (red) *op.cit.*
- Kirchhoff, Hans: *Kamp eller tilpasning. Politikerne og modstanden 1940-1945*. København 1987.
- Klüwer, Ole Wilhelm: Lummer artikkel om landssvikoppjøret. *Syn og Segn* 3/1997.
- Larsen, Stein Ugelvik: De skriver om seg selv. Dokumentarlitteraturen om dem på 'den gale siden'. I Birkeland, Larsen m.fl. (red) *op.cit.*
- Larsen, Stein Ugelvik: Die Ausschaltung der Quislinge in Norwegen. I Henke og Woller *op.cit.*
- Larsen, Stein Ugelvik: *How to bring new ideas on the overall understanding of the Retsoppgjøret*. Artikkel til internasjonal konferanse om det norske rettsoppgjøret i komparativt perspektiv, Gothe-Instituttet i Bergen, 25.-26.11.1994.
- Larsen, Stein Ugelvik: In the buffer zone between the Germans and the Welsh. Forced nazification and severe denazification in Luxembourg. Kommer i *Modern Europe after fascism*, New York 1997.
- Larsen, Stein Ugelvik: The settlement with Quisling and his followers in Norway. Kommer i *Modern Europe after fascism*, New York 1997.
- Lauridsen, John T.: Opgør og udrensning. De danske nazister efter befrielsen i 1945. *Den jyske Historiker* nr 71/1995.
- Maurice, Marc.: For a study of the 'societal effect'. I Lammers, C.J. og D.J. Hickson (red): *Organisations alike and unlike*. London 1979.

- Novick, Peter: *The resistance versus Vichy*. New York 1968.
- Olden, Asgeir: *Fødd skuldig*. Oslo 1988.
- Romijn, Peter: *Die 'verpfuschte' Abrechnung: Die historiografische Debatte über die Aburteilung der Kollaboration in den Niederlanden nach 1945*. Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam 1993.
- Romijn, Peter: *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclassering van «foute» Nederlanders 1945-1955*. Houten, Amsterdam 1989.
- Romijn, Peter og Gerhard Hirschfeld: Die Ahndung der Kollaboration in den Niederlanden. I Henke og Woller op.cit.
- Skirbekk, Gunnar: Filosofi på frammarsj. *Syn og Segn* 4/1996.
- Skogen, Elisabeth: *Aldri tilbake*. Aschehoug, Oslo 1982
- Tamm, Ditlev: *Retsoppgøret efter besættelsen*. To bind. Odense 1984.
- Østerud, Øyvind: *Hva er nasjonalisme?* Oslo 1994.
- Østerud, Øyvind: *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo 1996.
- Østerud, Øyvind: Nasjonalstaten Norge - en karakteriserende skisse. I Alldén, Ramsøy og Vaa (red): *Det norske samfunn*. Oslo 1988.
- Aagedal, Olav: Ja vi elsker og vi feirar. *Dagbladet* 15.5.1996.

Kilder

- Brev til undertegnede fra Claus Bryld (Danmark) og Peter Romijn (Nederland).
- Klassekampen* 1.7.1996 (intervju med Dag Ellingsen.)
- Undertegnades samtaler med tidligere tillitsmenn i Nasjonal Samling 1990-1991.

Publikasjonsliste fra Høgskolen i Harstad

Fra og med 1996 ble tidligere publikasjonsserier ved Høgskolen i Harstad erstattet med en **Skriftserie** og en **Arbeidsnotatserie**.

Skriftserien - ISSN 0807-2698

- 1997/15 Baard Borge: «Krig, oppgjør og nasjonal konsensus - Etterkrigsoppgjørenes sosiale virkninger i Nederland, Danmark og Norge». (ISBN 82-453-0084-5) Kr. 40,-
- 1997/14 Tore Einar Johansen: «Myter og virkelighet om samer - 'de e forskjell på folk og finna'» (ISBN 82-453-0083-7) Kr. 20,-
- 1997/13 Eli Samuelsen: «Den besværlige tiden» - Betragtninger om praksisopplæringen i sykepleierutdanningen (ISBN 82-453-0082-9) Kr. 30,-
- 1997/12 Eli Samuelsen: «Du er ikke verdig en plass i herberget - Refleksjon over etikk og etiske vurderingers plass i sykepleien» (ISBN 82-453-0081-0) Kr. 40,-
- 1997/11 Vegard A. Schancke/Miriam G. Lukwago: «A Programme for Early Intercultural Psychosocial Intervention for Unaccompanied Minor Asylum Seekers and Refugees (EM) - a Group Approach» (ISBN 82-453-0080-2) Kr. 30,-
- 1997/10 Hilde Nordahl-Pedersen: «Alternativ medisin og skolemedisin - en paradigmediskusjon» (ISBN 82-453-0068-3) Kr. 40,-
- 1997/9 Inger Aksberg Johansen: «Reminisens i et interaksjonsperspektiv - En kvalitativ undersøkelse basert på intervju med eldre og sykepleiere» (ISBN 82-453-0079-9) Kr. 120,-
- 1997/8 Aud Merethe Alme: «Lønnsreform og ledermobilitet - Metodiske tilnærminger og resultater» (ISBN 82-453-0078-0) Kr. 70,-
- 1997/7 Truls Erikson: «Should Managerial Competence be in the Retail Growth Performance Equation?». (ISBN 82-453-0076-4) Kr. 30,-
- 1997/6 Børre Kristiansen/Steinar Johansen: «Rammer for omsorg - Alternative modeller for organisering av Hamarøy Bygdeheim» (ISBN 82-453-0071-3) Kr. 70,-
- 1997/5 Truls Erikson: «Retail Profit Performance and The Relationship to Marketing Outcomes and Financial Structure» (ISBN 82-453-0075-6) Kr. 30,-

- 1997/4 Rolf Utkvitne: «Kompetanse i Detaljhandelen».
(ISBN 82-453-0064-0) Kr. 70,-
- 1997/3 Hilde Nordahl-Pedersen (red.): «Konferanserapport fra
Helsedagene i Nord-Norge 1996». (ISBN 82-453-0069-1). Kr. 150
- 1997/2 Truls Erikson: «A Study of Career Choice Intentions
Among a Cohort HBS MBA Candidates. The Ajzen Model».
(ISBN 82-453-0074-8). Kr. 70,-
- 1997/1 Truls Erikson: «An Empirical Study of Entrepreneurial Choice
Intentions Among a Cohort of MIT Sloan Fellows. The Shapero
Model». (ISBN 82-453-0072-1) Kr. 50,-
- 1997 Stine Margrethe Hem/Ådne Danielsen/Anne Marie Bakken:
«Ansvarsreformen i Kvæfjord - En stor oppgave til en liten
kommune».
(ISBN 82-90586-49-3, utgitt i samarbeid med Diaforsk) Kr. 190,-
- 1996/1 Arne-Johan Johansen: «Fra Dårkiste til normalisert omsorg».
(ISBN 82-453-0063-2). Kr. 100,-

Arbeidsnotatserien - ISSN 0809-2567

- 1997/1 Truls Erikson: «Applying the Canonical Structure of Analysis by
Means of Algebra on Managerial Competence and Retail Growth
Performance Variables». (ISBN 82-453-0077-2) Kr. 20,-

For eldre utgivelser: Ta nærmere kontakt med Høgskolen i Harstad ved Kurs- og
forsknings konsulenten - tlf.: 77 05 81 00

Bestilling av publikasjoner

Jeg bestiller herved:

Navn på serien	Nummer	Forfatter	Tittel	Pris
.....
.....
.....
.....
.....

Ved samlet kjøp over kr. 500 dekker Høgskolen i Harstad porto/frakt - ellers kommer porto i tillegg.

Navn:

Organisasjon:

Adresse:

Postnr. /sted:

Tlf.: Fax:

Vennligst fyll ut skjemaet og returner til:

Høgskolen i Harstad, 9400 Harstad
Tlf.: 77 05 81 00 Fax: 77 05 81 01

98sd 19 343

Visste du at...

... Høgskolen i Harstad med sine ca 1.000 studenter er blant landets minste høgskoler. Et godt studiemiljø og en uformell tone med nærhet og god oppfølging av den enkelte student preger skolen. Ved årsskiftet 1996/97 flyttet vi inn i nye lokaler som ligger idyllisk og sentralt plassert ved byens havnepromenade.

... våre to fagavdelinger - økonomi-/samfunnsfag og helse-/sosialfag - gir flere studiemuligheter blant ulike grunnutdanninger og videreutdanninger:

Grunnutdanninger:

- Varehandel og distribusjon
- Økonomi og administrasjon
- Reiseliv og turisme
- Engelsk grunnfag
- Statsvitenskap grunnfag
- Barnevernpedagogutdanning
- Sykepleierutdanning
- Vernepleierutdanning

Videreutdanninger:

- Revisjon
- Internasjonal handel
- Ledelse og organisasjon
- Helse- og sosialadministrasjon
- Rehabilitering
- Psykiatrisk sykepleie
- Reiseliv og turisme

... foruten ordinære undervisningsoppgaver og kurs påtar Høgskolen i Harstad seg også forsknings- og utredningsoppdrag for næringslivet og det offentlige. Våre ca. 60 fagansatte innehar høy kompetanse og dekker et bredt faglig spekter: Økonomi/administrasjon, sosialøkonomi, ledelse/organisasjon, statistikk, statsvitenskap, sosialantropologi, sosiologi, engelsk, matematikk, pedagogikk, spesialpedagogikk, vernepleie, psykologi, sykepleievitenskap, matematikk, jus.

Post- og besøksadresse: Havnegata 5, 9400 Harstad

Telefon 77 05 81 00. Telefaks 77 05 81 01

Internett: <http://www.hih.no>

